

Burka 1752

1764 Πύλη
1770 De...

IMMANUEL KANT

KRV 1781
KRV 1788
KV. 1790

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ
ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

9
17, 18
9, 35, 47
56, 17
60
61

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ

ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ

Ἐξέταση τοῦ ζητήματος: ἂν στήν καλαισθητική κρίση τό συναίσθημα τῆς ἡδονῆς προηγεῖται τῆς κρίσης τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἂν συμβαίνει τό ἀντίστροφο

Ἡ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τούτου εἶναι τό κλειδί τῆς κριτικῆς τῆς καλαισθησίας καί ἀξίζει συνεπῶς ὅλη τήν προσοχή μας.

Ἐάν προηγεῖτο ἡ ἡδονή γιά τό δεδομένο ἀντικείμενο καί ἐάν ἐπρόκειτο στήν καλαισθητική κρίση νά ἀποδίδεται μόνο ἡ καθολική μεταδοσιμότητα τῆς ἡδονῆς στήν παράσταση τοῦ ἀντικειμένου, τότε θά ἀντέφασκε μιά τέτοια διαδικασία πρός τόν ἑαυτό της. Διότι μιά τέτοια ἡδονή δέν θά ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ἡ ἀπλή εὐχαρίστηση στό κατ' αἴσθησις αἶσθημα καί γιά τοῦτο δέν θά μπορούσε νά ἔχει κατά τή φύση της παρά μόνο ἰδιωτική ἐγκυρότητα, ἐπειδή θά ἐξαρτιόταν ἀμέσως ἀπό τήν παράσταση, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται τό ἀντικείμενο.

Συνεπῶς, ἐκεῖνο πού πρέπει νά θεμελιώνει τήν καλαισθητική κρίση ὡς ὁ ὑποκειμενικός ὅρος της καί νά ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τήν ἡδονή γιά τό ἀντικείμενο εἶναι ἡ ἰκανότητα τῆς καθολικῆς μεταδόσεως τῆς ψυχικῆς κατάστασης κατά τή δεδομένη παράσταση. Δέν μπορεῖ ὅμως νά μεταδοθεῖ καθολικῶς παρά μόνον ἡ γνώση καί ἡ παράσταση, ἐφ' ὅσον ἀνήκει στή γνώση. Διότι μόνο τότε εἶναι ἡ παράσταση ἀντικειμενική καί μόνον ἔτσι ἔχει
28 ἓνα καθολικό σημεῖο ἀναφορᾶς, μέ τό ὁποῖο ὑποχρεώνεται νά συμφωνήσῃ ἡ παραστατική ἰκανότητα ὄλων. Ἐάν λοιπόν ἡ καθοριστική ἀρχή τῆς κρίσης γιά τήν καθολική αὐτή μεταδοσιμότητα τῆς παράστασης ὀφείλει νά εἶναι ἀπλῶς ὑποκειμενική, δηλαδή νά τή σκεπτόμαστε χωρίς ἔννοιες, τότε δέν μπορεῖ νά εἶναι καμιά ἄλλη παρά ἡ ψυχική κατάσταση πού ἀπαντᾶται κατά τή σχέση τῶν παραστατικῶν δυνάμεων μεταξύ τους, ἐφ' ὅσον συσχετίζονται μιά δεδομένη παράσταση μέ τή γνώση ἐν γένει.

Οἱ γνωστικές δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἐνεργοποιοῦνται μέσω τῆς παράστασης αὐτῆς, βρίσκονται ἐκεῖ σ' ἓνα ἐλεύθερο παιχνίδι, ἐπειδή καμιά ὀρισμένη ἔννοια δέν τίς περιορίζει σέ ἓναν ἰδιαίτερο κανόνα τῆς γνώσης. Συνεπῶς, ἡ ψυχική κατάσταση σέ αὐτήν τήν παράσταση πρέπει νά εἶναι ἐκείνη ἑνός συναισθήματος τοῦ ἐλεύθερου παιχνιδιοῦ τῶν παραστατικῶν δυνάμεων σέ μιά δεδο-

μένη παράσταση ἐν ᾧ μιᾶς γνώσης ἐν γένει. Ἀλλά γιά μιᾶ παράσταση, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται ἕνα ἀντικείμενο, ὥστε νά προκύπτει ἀπό αὐτήν μιᾶ γνώση, ἀπαιτοῦνται: φαντασία, γιά τή σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας, καί διάνοια, γιά τήν ἐνότητα τῆς ἔννοιας ἢ ὁποία συνενώνει τίς παραστάσεις. Ἡ κατάσταση τούτη ἐνός ἐλεύθερου παιχνιδιοῦ τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων σέ μιᾶ παράσταση, μέ τήν ὁποία δίδεται ἕνα ἀντικείμενο, θά πρέπει νά εἶναι καθολικῶς μεταδοτή· διότι ἡ γνώση, ὡς προσδιορισμός τοῦ ἀντικειμένου, μέ τόν ὁποῖο ὀφείλουν 29 νά συμφωνήσουν δεδομένες παραστάσεις (σέ ὅποιο ὑποκείμενο καί ἂν συμβαίνει αὐτό), εἶναι ὁ μόνος τρόπος παραστάσεων πού ἰσχύει γιά τόν καθένα.

Ἀφοῦ ἡ ὑποκειμενική καθολική μεταδοσιμότητα τοῦ τρόπου τῶν παραστάσεων σέ μιᾶ καλαισθητική κρίση ὀφείλει νά τελεῖται χωρίς νά προϋποθέτομε μιᾶ ὀρισμένη ἔννοια, δέν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ ψυχική κατάσταση κατά τό ἐλεύθερο παιχνίδι τῆς φαντασίας καί τῆς διάνοιας (ἐφ' ὅσον αὐτές συντονίζονται μεταξύ τους, ὅπως τοῦτο ἀπαιτεῖται γιά μιᾶ γνώση ἐν γένει). καί τοῦτο, ἐπειδή ἔχομε ἐπίγνωση ὅτι αὐτή ἡ κατάσταση ἀλληλεγγύη γιά τή γνώση ἐν γένει ὑποκειμενική σχέση θά πρέπει νά ἰσχύει ἐξ ἴσου γιά τόν καθένα καί συνεπῶς νά εἶναι καθολικῶς μεταδοτή, ὅπως εἶναι κάθε ὀρισμένη γνώση, ἢ ὁποία βεβαίως στηρίζεται πάντοτε στή σχέση ἐκείνη ὡς ὁ ὑποκειμενικός της ὅρος.

Τούτη ἡ ἀπλῶς ὑποκειμενική (αἰσθητική) ἀποτίμηση τοῦ ἀντικειμένου, ἢ τῆς παράστασης, μέσω τῆς ὁποίας δίδεται ἐκεῖνο, προηγεῖται λοιπόν ἀπό τήν ἡδονή γι' αὐτό καί εἶναι ὁ λόγος τῆς ἡδονῆς αὐτῆς γιά τήν ἀρμονία τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων· ἀλλά τούτη ἡ καθολική ὑποκειμενική ἐγκυρότητα τῆς ἀρέσκειας, τήν ὁποία συνδέομε μέ τήν παράσταση τοῦ ἀντικειμένου πού ὀνομάζομε ὠραῖο, θεμελιώνεται μόνο σ' ἐκείνη τήν καθολικότητα τῶν ὑποκειμενικῶν ὄρων τῆς ἀποτίμησης τοῦ ἀντικειμένου.

Θά μπορούσαμε νά ἐξηγήσομε εὐκόλα (ἐμπειρικῶς καί ψυχολογικῶς) ὅτι τό νά μπορεῖ κανεὶς νά μεταδίδει τήν ψυχική του 30 κατάσταση, ἔστω καί μόνον ὅσον ἀφορᾷ στίς γνωστικές του ἱκανότητες, συνεπάγεται μιᾶ ἡδονή, λόγω τῆς φυσικῆς τάσης τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κοινωνικότητα. Γιά τόν σκοπό μας ὅμως δέν εἶναι τοῦτο ἀρκετό. Ὑποθέτομε ὡς ἀναγκαῖα γιά τόν καθένα τήν ἡδονή τήν ὁποία αἰσθανόμαστε κατά τήν καλαισθητική κρίση, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο γιά μιᾶ ιδιότητα τοῦ ἀντικειμένου πού

του. Μέ βάση τῆ διάκριση τούτη μποροῦν νά ἐπιλυθοῦν κάποιες διχογνωμίες τῶν καλαισθητικῶν κριτικῶν περί τῆς ὀμορφιάς, μέ τό νά τούς δείξει κανεῖς ὅτι ὁ ἕνας στηρίζεται στήν ἐλεύθερη, ἐνῶ ὁ ἄλλος στήν προσηρτημένη ὀμορφιά καί ὅτι ὁ πρῶτος ἐκφέρει μιά καθαρή, ἐνῶ ὁ δεύτερος μιά ἐφηρμοσμένη καλαισθητική κρίση.

Περί τοῦ ιδεώδους τῆς ὀμορφιάς

Ἕνας ἀντικειμενικός κανόνας τῆς καλαισθησίας, ὁ ὁποῖος θά καθόριζε μέσω ἐνοιῶν τί εἶναι ὠραῖο, δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει. Διότι κάθε κρίση προερχόμενη ἀπό τήν πηγὴ αὐτὴν εἶναι αἰσθητική· δηλαδή ἡ καθοριστικὴ τῆς ἀρχῆς εἶναι τό συναίσθημα τοῦ ὑποκειμένου καί ὄχι ἡ ἐννοια ἑνός ἀντικειμένου. Ἀποτελεῖ ἄγωνα προσπάθεια νά ἀναζητοῦμε μίαν ἀρχὴ τῆς καλαισθησίας, ἡ ὁποία θά προσδιόριζε τό καθολικὸ κριτήριον τοῦ ὠραίου μέσω ὀρισμένων ἐνοιῶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο πού ζητεῖται εἶναι ἀδύνατον καί καθ' ἑαυτὸ ἀντιφατικό. Ἡ καθολικὴ μεταδοσιμότης τοῦ αἰσθήματος (τῆς ἀρέσκειας ἢ ἀπαρέσκειας), ἡ ὁποία μάλιστα συμβαίνει χωρὶς ἐννοιες, ἢ κατὰ τό δυνατόν ὀμοφωνία ὄλων τῶν ἐποχῶν καί τῶν λαῶν σχετικῶς μέ τό συναίσθημα πού προκαλεῖται κατὰ τήν παράσταση ὀρισμένων ἀντικειμένων, ἀποτελεῖ τό ἐμπειρικό, καίτοι ἀσθενές καί μόλις γιά τήν πιθανολόγησιν ἐπαρκές κριτήριον τῆς καταγωγῆς μιᾶς τεκμηριωμένης μέ τέτοια παραδείγματα καλαισθησίας ἀπό τῆ βαθιὰ κρυμμένη, κοινὴ σέ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἀρχὴ τῆς ὀμοφωνίας κατὰ τήν ἀποτίμησιν τῶν μορφῶν, ὑπὸ τίς ὁποῖες τοὺς δίδονται τὰ ἀντικείμενα.

54 Γιά τοῦτο θεωροῦμε ὀρισμένα προϊόντα τῆς καλαισθησίας ὡς παραδειγματικά· ὄχι ὅτι θά μποροῦσε νά ἀποκτηθεῖ ἡ καλαισθησία μέ τό νά μιμεῖται κανεῖς τοὺς ἄλλους. Διότι ἡ καλαισθησία πρέπει νά εἶναι μιά ἰκανότητα αὐθυπόστατη· ἐνῶ, ὁποῖος μιμεῖται ἕνα πρότυπο, δείχνει μὲν ἐπιδεξιότητα, ἐφ' ὅσον τό ἐπιτύχει, ἀλλά καλαισθησία δείχνει μόνον ἐφ' ὅσον μπορεῖ νά κρίνει ὁ ἴδιος τό πρότυπο αὐτό.* Ἀπό τοῦτο συνάγεται ὁμῶς ὅτι τό

* Τὰ πρότυπα τῆς καλαισθησίας ὡς πρὸς τίς τέχνες τοῦ λόγου πρέπει νά συντάσσονται σέ μιά νεκρὴ καί λόγια γλῶσσα. Σέ μιά νεκρὴ γλῶσσα, γιά νά μὴν εἶναι ὑπο-

ὑψιστο πρότυπο, τό ἀρχέτυπο τῆς καλαισθησίας εἶναι ἀπλῶς μιά Ἰδέα, τὴν ὁποία θά πρέπει ὁ καθέννας νά δημιουργήσῃ ἐντός του καί σύμφωνα μέ τὴν ὁποία θά πρέπει νά κρίνει ὅλα ὅσα εἶναι ἀντικείμενα τῆς καλαισθησίας, ὅσα εἶναι παραδείγματα τῆς ἀποτίμησης μέσω τῆς καλαισθησίας, ἀλλά ἀκόμη καί τὴν καλαισθησία τοῦ καθενός. Ἰδέα σημαίνει κυρίως μιά ἔννοια τοῦ Λόγου καί ἰδεῶδες σημαίνει τὴν παράσταση ἑνός ἀτομικοῦ ὄντος πού ἀντιστοιχεῖ σέ μιά Ἰδέα.⁴⁶ Γιά τοῦτο, τό ἀρχέτυπο ἐκεῖνο τῆς καλαισθησίας, τό ὁποῖο στηρίζεται μέν ἀσφαλῶς στήν ἀόριστη Ἰδέα τοῦ Λόγου περί ἑνός μεγίστου ὁρίου, ἐν τούτοις ὅμως δέν μπορεῖ νά παρασταθεῖ μέσω ἐννοιῶν παρά μόνο σέ μίαν ἀτομική ἀναπαράσταση, θά πρέπει ὀρθότερα νά ὀνομασθεῖ ἰδεῶδες τοῦ ωραίου· ἐκεῖνο δηλαδή πού, μολονότι δέν τό ἔχομε στήν κατοχή μας, ἐν τούτοις ἐπιζητοῦμε νά τό δημιουργήσομε ἐντός μας. Θά εἶναι ὅμως ἀπλῶς ἓνα ἰδεῶδες τῆς φαντασίας, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν στηρίζεται σέ ἔννοιες ἀλλά στήν ἀναπαράσταση ἢ ἰκανότητα τῆς ἀναπαράστασης ὅμως εἶναι ἡ φαντασία.⁴⁷ — Ἀλλά 55 πῶς ἐπιτυγχάνομε ἓνα τέτοιο ἰδεῶδες τῆς ὁμορφίᾳς; Ἀ priori ἢ ἐμπειρικῶς; Ἐπίσης: ποῖο εἶδος τοῦ ωραίου εἶναι κατάλληλο γιά τό ἰδεῶδες;

Θά πρέπει μᾶλλον νά παρατηρήσομε, πρῶτον, ὅτι ἡ ὁμορφία, γιά τὴν ὁποία πρόκειται νά ἀναζητηθεῖ ἓνα ἰδεῶδες, δέν πρέπει νά εἶναι ἀφηρημένη ἀλλά μιά ὁμορφία πού ἔχει καθοριθεῖ μέσω μιᾶς ἔννοιας τῆς ἀντικειμενικῆς σκοπιμότητας, συνεπῶς θά πρέπει νά ἀνήκει ὄχι σέ ἓνα ἀντικείμενο μιᾶς ἐντελῶς καθαρῆς ἀλλά μιᾶς ἐν μέρει πνευματικοποιημένης καλαισθητικῆς κρίσης. Δηλαδή, ὅποτε οἱ ἀρχές τῆς ἀποτίμησης ὀφείλουν νά λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν ἓνα ἰδεῶδες, θά πρέπει νά ὑπόκειται ὡς θε-

χρεωμένα νά ὑφίστανται τίς μεταβολές πού εἶναι ἀναπόφευκτες στίς ζωντανές γλώσσες, δηλαδή εὐγενεῖς ἐκφράσεις νά καθίστανται ἀσήμαντες, οἱ συνήθειες νά γερνοῦν καί νά εἰσάγονται νέες πού διαρκοῦν μόνο γιά λίγο· σέ μιά λόγια γλώσσα, ὥστε νά ἔχει μιά γραμματική πού δέν ὑπόκειται στήν αὐθαίρετη μεταβολή τῆς μόδας ἀλλά διατηρεῖ τοὺς ἀναλλοίωτους κανόνες τῆς.

46. Τούτη φαίνεται νά εἶναι ἡ σαφέστερη στό ἔργο τοῦ Kant διάκριση μεταξύ Ἰδέας (Idee) καί ἰδεώδους (Ideal) τῆς ὁμορφίᾳς (πρβλ. Philonenko, 101). Πρβλ. ΚΚΑ, Β 595-599: μέ τόν ὄρο Ἰδεῶδες «ἐννοῶ τὴν Ἰδέα ὄχι ἀπλῶς in concreto, ἀλλά in individuo» (Β 596).

47. Σχετικῶς μέ τὰ ἰδεῶδη τῆς φαντασίας, πρβλ. ΚΚΑ, Β 598-599 («οἰοῦναι μονογράμματα»). ΘΜΗ 418-419 (67).

τῆς ἱκανότητάς αὐτῆς, ἡ ὁποία θέτει σέ ἀμφισβήτηση τή νομιμότητά της, ἄρα καί τήν ἐσωτερική της δυνατότητα.

§ 56.

Παρουσίαση τῆς ἀντινομίας τῆς καλαισθησίας

Ὁ πρῶτος κοινός τόπος τῆς καλαισθησίας περιέχεται στήν πρόταση μέ τήν ὁποία κάθε ἀκαλαίσθητος ἐννοεῖ νά ἀντιμετωπίζει τίς μομφές ἐναντίον του: ὁ καθένας ἔχει τή δική του καλαισθησία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ προσδιοριστική ἀρχή τῆς κρίσης αὐτῆς εἶναι ἀπλῶς ὑποκειμενική (εὐχαρίστηση ἢ πόνος) καί ὅτι ἡ κρίση δέν ἔχει κανένα δικαίωμα στήν ἀναγκαία συμφωνία τῶν ἄλλων.

Ὁ δεύτερος κοινός τόπος τῆς καλαισθησίας πού ἐκφράζεται ἀκόμη καί ἀπό ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται τό δικαίωμα τῆς καλαισθητικῆς κρίσης νά διατυπώνεται ἐγκύρως γιά τόν καθένα, 233 εἶναι: δέν εἶναι δυνατόν νά ἀντιλέγει κανείς περί τῆς καλαισθησίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ προσδιοριστική ἀρχή μιᾶς καλαισθητικῆς κρίσης μπορεῖ μέν νά εἶναι ἐπίσης ἀντικειμενική ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ σέ προσδιορισμένες ἐννοιες· ἄρα δέν μπορούμε νά ἀποφανθοῦμε μέσω ἀποδείξεων τίποτε γιά τήν ἴδια τήν κρίση, μολονότι μπορεῖ κάλλιστα κανείς καί εὐλογα νά λογομαχεῖ σχετικῶς. Διότι ἡ λογομαχία¹⁵⁶ καί ἡ ἀντιλογία¹⁵⁷ συμπίπτουν μέν κατά τοῦτο, ὅτι ἐπιζητοῦν μέσω τῆς ἀμοιβαίας διαμάχης τῶν κρίσεων νά δημιουργήσουν τήν ὁμοφωνία τους, διαφέρουν ὅμως κατά τό ὅτι ἡ ἀντιλογία ἐλπίζει νά προκαλέσει τήν ὁμοφωνία σύμφωνα μέ προσδιορισμένες ἐννοιες ὡς ἀποδεικτικούς λόγους, ἄρα ἀποδέχεται ἀντικειμενικές ἐννοιες ὡς ἀρχές τῆς κρίσης. Ὅπου ὅμως θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἀνέφικτο, ἐκεῖ κρίνεται καί ἡ ἀντιλογία ὡς ἐξ ἴσου ἀνέφικτη.

Βλέπομε εὐκόλα ὅτι μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κοινῶν τόπων λείπει μιᾶ πρόταση, ἡ ὁποία δέν εἶναι μέν διαδεδομένη ὡς ἀπόφθεγμα, ἀλλά ὑπονοεῖται ἐν τούτοις σιωπηρῶς ἀπό τόν καθένα: εἶναι δυνατόν νά λογομαχοῦμε περί τῆς καλαι-

156. Streiten.

157. Disputieren.

σθησίας (μολονότι ὄχι νά ἀντιλέγομε). Ἀλλά ἡ πρόταση αὐτή περιέχει τήν ἀντίθετη τῆς πρώτης πρότασης. Διότι, ὅπου ἐπιτρέπεται νά λογομαχοῦμε, ἐκεῖ πρέπει νά ὑπάρχει ἐλπίδα ὅτι θά συμφωνήσομε μεταξύ μας· ἄρα πρέπει νά μπορούμε νά ὑπολογίζομε σέ ἀρχές τῆς κρίσης πού δέν ἔχουν ἀπλῶς ὑποκειμενική ἐγκυρότητα καί συνεπῶς δέν εἶναι ἀπλῶς ὑποκειμενικές· πράγμα ἐν τούτοις, στό ὁποῖο ἀντιτίθεται ἀκριβῶς ἡ ἀρχή ἐκείνη: ὁ καθένας ἔχει τή δική του καλαισθησία.

Παρουσιάζεται συνεπῶς, ὅσον ἀφορᾷ στήν ἀρχή τῆς καλαισθησίας, ἡ ἀκόλουθη ἀντινομία:

234

1. Θέση: Ἡ καλαισθητική κρίση δέν θεμελιώνεται σέ ἔννοιες· διότι διαφορετικά θά μπορούσαμε νά ἀντιλέγομε σχετικῶς (νά ἀποφαινόμαστε μέσω ἀποδείξεων).

2. Ἀντίθεση: Ἡ καλαισθητική κρίση θεμελιώνεται σέ ἔννοιες· διότι διαφορετικά, ἀσχέτως τῆς διαφορᾶς τους, δέν θά μπορούσαμε οὔτε κἀν νά λογομαχοῦμε σχετικῶς (νά προβάλλομε ἀξίωση ἐπί τῆς ἀναγκαίας ὁμοφωνίας τῶν ἄλλων μέ τήν κρίση αὐτή).

§ 57.

Ἐπίλυση τῆς ἀντινομίας τῆς καλαισθησίας

Δέν ὑπάρχει ἄλλη δυνατότητα νά ἄρομε τήν ἀντίθεση τῶν ἀρχῶν ἐκείνων πού ὑπόκεινται σέ κάθε καλαισθητική κρίση (οἱ ὁποῖες δέν εἶναι παρά οἱ δύο ἰδιαιτερότητες τῆς καλαισθητικῆς κρίσης πού παρουσιάσαμε προηγουμένως στήν Ἀναλυτική) παρά νά δείξομε ὅτι ἡ ἔννοια, στήν ὁποία ἀναφέρεται τό ἀντικείμενο στό εἶδος αὐτό τῶν κρίσεων, δέν λαμβάνεται μέ τήν ἴδια σημασία στούς δύο γνώμονες τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς δύναμης· ὅτι ἡ διπλή τούτη σημασία ἢ ἀποψη τῆς ἀποτίμησης εἶναι ἀναγκαία γιά τήν ὑπερβατολογική κριτική μας δύναμη, ἀλλά καί ἡ ἐπιφραση λόγω τῆς συγχύσεως τῆς μιᾶς μέ τήν ἄλλη ὡς φυσική αὐταπάτη, ἀναπόφευκτη.

Ἡ καλαισθητική κρίση πρέπει νά ἀναφέρεται σέ κάποιαν ἔννοια· διότι ἀλλιῶς δέν θά μπορούσε καθόλου νά προβάλλει τήν ἀξίωση τῆς ἀναγκαίας ἐγκυρότητας γιά τόν καθένα. Δέν πρέπει ὅμως, γιά τόν λόγο αὐτόν ἀκριβῶς, νά συνάγεται ἀποδεικτι-

235

κῶς ἀπὸ μιά ἔννοια, διότι μιά ἔννοια μπορεῖ νά εἶναι εἴτε προσδιορίσιμη εἴτε καί ἀπροσδιόριστη καθ' ἑαυτήν καί συγχρόνως μὴ προσδιορίσιμη. Τοῦ πρώτου εἴδους εἶναι ἡ ἔννοια τῆς διάνοιας, ἡ ὁποία εἶναι προσδιορίσιμη μέσω κατηγορημάτων τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας πού μπορεῖ νά ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτήν· τοῦ δευτέρου εἴδους εἶναι ὅμως ἡ ὑπερβατολογικὴ ἔννοια τοῦ Λόγου περὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τό ὁποῖο ὑπόκειται σέ κάθε τέτοια ἐποπτεία καί ἡ ὁποία ἔννοια δέν μπορεῖ συνεπῶς νά προσδιορισθεῖ θεωρητικῶς¹⁵⁸ περαιτέρω.

Ἡ καλαισθητικὴ κρίση ἀναφέρεται σέ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, ὄχι ὅμως γιὰ νά προσδιορίσει μιά ἔννοιά τους γιὰ τὴ διάνοια, ἐπειδὴ δέν εἶναι μιά γνωστικὴ κρίση. Γιὰ τοῦτο, ὡς ἐποπτικὴ ἀτομικὴ παράσταση πού ἀναφέρεται στό συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, δέν εἶναι παρά μιά ἰδιωτικὴ κρίση καί ὡς τέτοια θά περιοριζόταν κατὰ τὴν ἐγκυρότητά της μόνο στό ἄτομο πού κρίνει· τό ἀντικείμενο εἶναι γιὰ μένα ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἀρέσκειας, γιὰ ἄλλους μπορεῖ νά συμβαίνει κάτι ἄλλο — ὁ καθένας ἔχει τὴν καλαισθησίαν του.

Ἐν τούτοις, στὴν καλαισθητικὴ κρίση περιλαμβάνεται ἀναμφιβόλως μιά διευρυμένη σχέση τῆς παράστασης τοῦ ἀντικειμένου (συγχρόνως ἐπίσης τοῦ ὑποκειμένου), στὴν ὁποία στηρίζομε μιά ἐπέκταση τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῶν κρίσεων ὡς ἀναγκαίων γιὰ τὸν καθένα καί στὴν ὁποία παράσταση πρέπει συνεπῶς κατὰ ἀνα-
 236 γκαῖο τρόπο νά ὑπόκειται μιά ἔννοια· μιά ἔννοια ὅμως, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ καθόλου νά προσδιορισθεῖ μέσω τῆς ἐποπτείας καί μέ τὴν ὁποία δέν μποροῦμε νά γνωρίσομε τίποτε, ἄρα οὔτε καί νά ἐπαγάγομε μιάν ἀπόδειξη γιὰ τὴν καλαισθητικὴ κρίση. Μιά τέτοια ἔννοια ὅμως εἶναι ἡ ἀπλή, καθαρὴ ἔννοια τοῦ Λόγου περὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τό ὁποῖο ὑπόκειται ὡς θεμέλιο στό ἀντικείμενο (ἐπίσης δέ καί στό κρίνον ὑποκείμενο) ὡς ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων, ἄρα ὡς φαινόμενο. Διότι, ἐάν δέν ἀποδεχόμασταν τὴν ἀποψη τούτη, δέν θά μπορούσε νά διασωθεῖ ἡ ἀξίωση τῆς καλαισθητικῆς κρίσης ἐπὶ τῆς καθολικῆς ἐγκυρότητας· ἐάν ἡ ἔννοια στὴν ὁποία θεμελιώνεται, ἦταν ἀπλῶς καί μόνο μιά συγκεκριμένη ἔννοια τῆς διάνοιας, λ.χ. τῆς τελειότητας, σέ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν ὁποία θά μπορούσε κανεὶς νά παραθέσει τὴν κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία τοῦ ωραίου, τότε θά ἦταν τουλάχισ-

158. «θεωρητικῶς»: προσθήκη τῶν Β καί Γ.

στον καθ' ἑαυτὸ δυνατόν νά θεμελιώσῃ κανεῖς τὴν καλαισθητικὴ κρίση σέ ἀποδείξεις, πράγμα πού ἀντιφάσκει πρὸς τὴ θέση.

Ὅμως, κάθε ἀντίφαση ἐκλείπει, ἐάν πῶ: ἡ καλαισθητικὴ κρίση θεμελιώνεται σέ μιὰ ἔννοια (τῆς ἀρχῆς ἐν γένει τῆς ὑποκειμενικῆς σκοπιμότητος τῆς φύσης γιὰ τὴν κριτικὴ δύναμη), ἀπὸ τὴν ὁποία ὅμως δέν μπορεῖ νά γνωσθεῖ καί νά ἀποδειχθεῖ τίποτε ὅσον ἀφορᾷ στό ἀντικείμενο, ἐπειδὴ εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀπροσδιόριστη καί ἀκατάλληλη γιὰ τὴ γνώση· ἀποκτᾷ ὅμως συγχρόνως ἡ κρίση αὐτή, μέσω τῆς ἔννοιας ἀκριβῶς ἐκείνης, ἐγκυρότητα γιὰ τὸν καθένα (στόν καθένα βεβαίως ὡς ἀτομικὴ κρίση πού συνοδεύει ἀμέσως τὴν ἐποπτεία), ἐπειδὴ ἡ προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῆς κρίσης βρίσκεται ἴσως στὴν ἔννοια ἐκείνου πού μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς τὸ υπεραισθητὸ ὑπόστρωμα τῆς ἀνθρω- 237 πότητος.

Κατὰ τὴν ἐπίλυση μιᾶς ἀντινομίας, τὸ ζήτημα ἔγκειται μόνο στὴ δυνατότητα μήπως δύο φαινομενικῶς ἀντιφατικὲς προτάσεις δέν ἀντιφάσκουν πράγματι, ἀλλὰ μποροῦν νά συνυπάρξουν παράλληλα, ἔστω καί ἂν ἡ ἐξήγηση τῆς δυνατότητας τῆς ἔννοιας τους ὑπερβαίνει τὴ γνωστικὴ μας ἰκανότητα. Ὅτι ἡ ἐπίφαση τούτη εἶναι φυσικὴ καί ἀναπόφευκτη γιὰ τὸν ἀνθρώπινο Λόγο, καί ἐπίσης γιὰ ποιόν λόγο εἶναι καί παραμένει αὐτό, μολονότι δέν ἐξαπατᾷ πιά μετὰ τὴν ἐπίλυση τῆς φαινομενικῆς ἀντίφασης, μπορεῖ νά κατανοηθεῖ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα.

Ἀποδεχόμεστε δηλαδή τὴν ἔννοια, ἐπὶ τῆς ὁποίας πρέπει νά θεμελιώνεται ἡ καθολικὴ ἐγκυρότητα μιᾶς κρίσης, μέ τὴν ἴδια σημασία στίς δύο ἀντιτιθέμενες κρίσεις καί ἀποδίδομε ἐν τούτοις στὴν ἔννοια δύο ἀντιτιθέμενα κατηγορήματα. Γιὰ τοῦτο θά ἔπρεπε νά λέγεται στὴ θέση: ἡ καλαισθητικὴ κρίση δέν θεμελιώνεται σέ προσδιορισμένες ἔννοιες· ἐνῶ στὴν ἀντίθεση: καί ὅμως ἡ καλαισθητικὴ κρίση στηρίζεται σέ μιὰ, καίτοι ἀπροσδιόριστη, ἔννοια (ὀρισμένως, τοῦ υπεραισθητοῦ ὑποστρώματος τῶν φαινομένων)· καί τότε δέν θά ὑπῆρχε μεταξύ τους ἀντίφαση.

Δέν μποροῦμε νά ἐπιτύχομε κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ νά ἄρομε τὴν ἀντίφαση τούτη στίς ἀντιτιθέμενες ἀξιώσεις τῆς καλαισθησίας. Εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νά δώσομε μιὰ προσδιορισμένη ἀντικειμενικὴ ἀρχὴ τῆς καλαισθησίας, κατὰ τὴν ὁποία θά μποροῦσαν οἱ κρίσεις της νά καθοδηγοῦνται, νά ἐλέγχονται καί 238 νά ἀποδεικνύονται· διότι τότε δέν θά ἐπρόκειτο γιὰ καλαισθητικὴ κρίση. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχή, δηλαδή ἡ ἀπροσδιόριστη Ἴδέα τοῦ

υπεραισθητοῦ ἐντός μας, μπορεῖ ἀπλῶς νά ὑποδειχθεῖ ὡς τό μόνο κλειδί τῆς ἀποκάλυψης ἐκείνης τῆς κρυμμένης σέ μᾶς τούς ἴδιους κατά τίς πηγές τῆς ἰκανότητας, ὄχι ὅμως καί νά γίνεῖ κατά τό ἐλάχιστο περαιτέρω κατανοητή.

Στήν ἀντινομία πού παρουσιάσθηκε καί ἐπιλύθηκε ἐδῶ ὑπόκειται ὡς θεμέλιο ἡ ὀρθή ἔννοια τῆς καλαισθησίας, δηλαδή ὡς μᾶς ἀπλῶς ἀναστοχαστικῆς κριτικῆς δύναμης· καί ἔτσι συνενώθηκαν οἱ δύο φαινομενικῶς ἀντιμαχόμενες ἀρχές, ἀφοῦ μποροῦν νά εἶναι καί οἱ δύο ἀληθεῖς, πράγμα πού εἶναι ἀρκετό. Ἀντιθέτως, ἂν γινόταν ἀποδεκτὴ ὡς προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῆς καλαισθησίας (λόγω τῆς ἀτομικότητας τῆς παράστασης, ἢ ὁποῖα ὑπόκειται στήν καλαισθητικὴ κρίση), ὅπως συμβαίνει μέ μερικούς, ἢ εὐχαρίστηση ἢ, ὅπως θέλουν ἄλλοι (λόγω τῆς καθολικῆς ἐγκυρότητας τῆς καλαισθησίας), ἢ ἀρχὴ τῆς τελειότητας καί ἂν καθιερωνόταν ὁ ὀρισμὸς τῆς καλαισθησίας σύμφωνα μέ αὐτά, τότε προκύπτει μιά ἀντινομία πού δέν μπορεῖ νά ἐπιλυθεῖ κατά κανέναν ἄλλο τρόπο παρά μόνο ἂν δείξει κανεὶς ὅτι καί οἱ δύο (ἀλλὰ ὄχι ἀπλῶς ἀντιφατικῶς¹⁵⁹) ἀντιτιθέμενες προτάσεις εἶναι ψευδεῖς· πράγμα πού ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἔννοια ἐπὶ τῆς ὁποίας θεμελιώνεται καθεμιά τους εἶναι ἀντι-
239 φατικὴ. Βλέπομε λοιπόν ὅτι ἡ ἄρση τῆς ἀντινομίας τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς δύναμης ἔχει πορεία ὅμοια μέ ἐκείνη πού ἀκολουθεῖ ἡ Κριτικὴ κατά τὴν ἐπίλυση τῶν ἀντινομιῶν τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ Λόγου· καί ὅτι τόσο ἐδῶ ὅσο καί στήν Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου οἱ ἀντινομίες μᾶς ἀναγκάζουν παρά τὴ θέλησή μας νά κοιτάξομε πέραν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καί νά ἀναζητήσομε στό υπεραισθητό τό σημεῖο συνενώσεως ὅλων τῶν a priori ἰκανοτήτων μας, διότι δέν ἀπομένει ἄλλη διέξοδος νά καταστήσομε τὸν Λόγο σύμφωνα μέ τὸν ἑαυτό του.

Παρατήρηση I

Ἐπειδὴ ἔχομε στήν υπερβατολογικὴ φιλοσοφία τόσο συχνά ἀφορμὴ νά διακρίνομε τίς Ἰδέες ἀπὸ τίς ἔννοιες τῆς διάνοιας, μπορεῖ νά εἶναι χρήσιμο νά εἰσαγάγομε τεχνικούς ὅρους ἀντίστοιχους μέ τὴ διαφορὰ τους. Πιστεύω ὅτι δέν θά υπάρξουν ἀντιφ-

159. Ὁ Schöndörffer ὑποθέτει: «φαινομενικῶς ἀντιφατικῆς».

ρήσεις, ἂν προτείνω τούς ἀκόλουθους. — Οἱ Ἰδέες κατὰ τή γενικότατη σημασία εἶναι παραστάσεις πού ἀναφέρονται σέ ἓνα ἀντικείμενο σύμφωνα μέ μιὰ ὀρισμένη (ὑποκειμενική ἢ ἀντικειμενική) ἀρχή, ἐφ' ὅσον βεβαίως οὐδέποτε μποροῦν νά ἀποτελέσουν γνώση του. Ἀναφέρονται εἴτε σύμφωνα μέ μιάν ἀπλῶς ὑποκειμενική ἀρχή τῆς συμφωνίας τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων μεταξύ τους (τῆς φαντασίας καί τῆς διάνοιας), σέ μιὰ ἐποπτεία καί τότε ὀνομάζονται αἰσθητικές Ἰδέες, εἴτε σύμφωνα μέ μιάν ἀντικειμενική ἀρχή, σέ μιὰ ἔννοια ἀλλά δέν μποροῦν ποτέ νά παράσχουν μιὰ γνώση τοῦ ἀντικειμένου καί ὀνομάζονται Ἰδέες τοῦ Λόγου· στήν τελευταία περίπτωση, ἡ ἔννοια εἶναι ὑπερβατική καί διακρίνεται ἀπό τήν ἔννοια τῆς διάνοιας, 240 στήν ὁποία μπορεῖ πάντοτε νά ὑπόκειται μιὰ ἐμπειρία πού ἀντιστοιχεῖ καταλλήλως καί γι' αὐτό ὀνομάζεται ἐμμενής.¹⁶⁰

Μιὰ αἰσθητική Ἰδέα δέν μπορεῖ νά γίνει γνώση, διότι εἶναι μιὰ ἐποπτεία (τῆς φαντασίας), γιά τήν ὁποία οὐδέποτε μπορεῖ νά βρεθεῖ μιὰ κατάλληλη ἔννοια. Μιὰ Ἰδέα τοῦ Λόγου δέν μπορεῖ νά γίνει ποτέ γνώση, ἐπειδή περιέχει μιὰ ἔννοια (τοῦ ὑπεραισθητοῦ), γιά τήν ὁποία οὐδέποτε μπορεῖ νά δοθεῖ μιὰ κατάλληλη ἐποπτεία.

Πιστεύω δέ ὅτι μποροῦμε νά ὀνομάσομε τήν αἰσθητική Ἰδέα μιὰ μή ἐπιδεκτική ἐκθέσεως παραστάση τῆς φαντασίας, ἐνῶ τήν Ἰδέα τοῦ Λόγου μιάν ἀναπόδεικτη ἔννοια τοῦ Λόγου. Προϋποτίθεται καί γιά τίς δύο ὅτι δέν εἶναι τελείως ἀβάσιμες, ἀλλά (κατά τόν προηγούμενο ὀρισμό μιᾶς Ἰδέας ἐν γένει) ὅτι παράγονται σύμφωνα μέ ὀρισμένες ἀρχές τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων, στίς ὁποῖες ἀνήκουν (ἡ πρώτη κατὰ ὑποκειμενικές, ἡ δεύτερη κατὰ ἀντικειμενικές ἀρχές).

Οἱ ἔννοιες τῆς διάνοιας πρέπει νά εἶναι ὡς τέτοιες πάντοτε ἀποδείξιμες (εἰάν μέ τή λέξη ἀπόδειξη ἔννοεῖται, ὅπως στήν ἀνατομία, ἀπλῶς ἢ ἀναπαραστάση),¹⁶¹ δηλαδή τό ἀντικείμενο πού ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτές πρέπει πάντοτε νά μπορεῖ νά δίδεται στήν ἐποπτεία (καθαρή ἢ ἐμπειρική)· διότι μόνον ἔτσι μποροῦν

160. Immanent (λατ. immanens) = ἐμμενής, ἔμμονος: «τό ἐνυπάρχον ἐντός περιοχῆς τινος, λ.χ. τοῦ ὑποκειμένου, τῆς συνειδήσεως, τῆς ἐμπειρίας, τῆς γνώσεως κ.τ.λ. καί μή ὑπέρ αὐτήν ἐξερχόμενον», βλ. Ἀνδρουτσος, ΛΦ, τό λῆμμα: «ἐμμονον». Ἀντίθ. ὑπερβατικός, ὑπερκόσμιος (λατ. transcendens).

161. Ἡ παρένθεση εἶναι προσθήκη τῶν Β καί Γ.